

AN'ANAVIY SHARTNOMALAR VA SMART-KONTRAKTLARNING O'ZARO
TAHLILI, XUSUSIYATLARI VA FARQLARI (TEZIS)

Muhammadiyev Samariddin Iskandar o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Magistratura bosqichi, Sport huquqi yo'nalishi 05-guruh talabasi.

Tel: +998 94 999 36 66. e-mail: sammukhammadiev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15605589>

Annotatsiya. Ushbu maqola smart-kontraktlar va an'anaviy shartnomalarning o'xshash va farqli jihatlarini taqqosiy tahlil qiladi. Maqolada ularning mohiyati, tuzilishi, ijro etilishi, qo'llanilish sohalari ko'rib chiqiladi. Alohida e'tibor smart-kontraktlarni tuzish, ijro etish va buzishning huquqiy oqibatlariga qaratiladi. Tahlil natijasida smart-kontraktlarning afzalliklari va cheklovlari aniqlanadi hamda ularning zamonaviy fuqarolik huquqidagi o'rni baholanadi.

Kalit so'zlar: smart-kontrakt, an'anaviy shartnoma, taqqosiy tahlil, blokcheyn, avtomatik ijro, huquqiy oqibatlar.

Kirish. Texnologik taraqqiyot shartnoma huquqiga yangi shakllarni olib kirdi. Blokcheyn texnologiyasi asosidagi smart-kontraktlar an'anaviy shartnomalarga nisbatan o'ziga xos yondashuvni taklif etadi. Ushbu maqola smart-kontraktlar va an'anaviy shartnomalarning fundamental xususiyatlarini qiyosiy o'rganish orqali ularning o'xshashliklari va farqlarini aniqlashga qaratilgan. Maqsad – har ikki turdagi shartnomaning imkoniyatlari va cheklovlarini tushunish orqali ularning zamonaviy huquqiy muhitdagi ahamiyatini belgilashdir.

An'anaviy shartnoma – bu ikki yoki undan ortiq tomonning o'zaro huquq va majburiyatlarini o'rnatish, o'zgartirish yoki bekor qilish bo'yicha erishilgan kelishuvdir.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 353-moddasi shartnomani bir yoki bir necha shaxsning boshqa bir yoki bir necha shaxs bilan fuqarolik huquq va majburiyatlarini vujudga keltirish, o'zgartirish yoki bekor qilish to'g'risidagi kelishuvi sifatida ta'riflaydi. Xususan, Fuqarolik kodeksining 353-moddasiga asosan ikki yoki bir necha shaxsning fuqarolik huquqlari va burchlarini vujudga keltirish, o'zgartirish yoki bekor qilish haqidagi kelishuvi shartnoma deyiladi. Smart-kontrakt – bu blokcheyn texnologiyasida kodlangan, oldindan belgilangan shartlar bajarilganda avtomatik ravishda ijro etiladigan kompyuter dasturidir. U o'z-o'zini ijro etuvchi algoritim bo'lib, shartlar bajarilganda hech qanday vositachisiz operatsiyalarni amalga oshiradi.

A.N.Yakubov “smart kontrakt” –“aqli shartnoma” bu –taraflardan kamida bittasi shaxs bo'lmagan, tuzilishi va amalga oshirilishi to'liq avtomatlashtirilgan, muallifining o'z oldiga

qo'ygan maqsadlariga erishgan deb hisoblanishi uchun yetarli bo'lgan hatti-harakatlarni sun'iy intellekt yordamida baholaydigan, avvaldan yaratilgan dasturiy ta'minot va algoritmlarga asoslangan, yaratuvchisida shartnomaviy munosabatlar birga mualliflik huquqini paydo qiladigan elektron shartnomadir – deb fikr bildiradi.¹ Shuningdek, Fayzullayev M.S O'zbekistonda ilk marotaba «aqli shartnoma» atamasiga huquqiy ta'rif berar ekan: ““Smart kontrakt” bu raqamli tranzaksiyalarni avtomatik tartibda amalga oshirish orqali huquq va majburiyatlar bajarilishini nazarda tutuvchi elektron shakldagi shartnoma”, - deya ta'kidlaydi.² Smart-kontraktlarning asosiy xususiyatlari avtomatik ijro, shaffoflik (blokcheynda qayd etilgani uchun), o'zgarmaslik (kodni o'zgartirish qiyinligi) va faqat raqamli shaklda mavjudligidir.

Shundan kelib chiqib ikki shartnoma turning farqini turli munosabatlardan kelib chiqib aytishimiz mumkin.

Xususan, tuzilish va shakl jihatidan:

*An'anaviy shartnoma: Yozma (oddiy, notarial), og'zaki yoki jim turish orqali tuzilishi mumkin. Matn, hujjat shaklida ifodalanadi.

*Smart-kontrakt: Faqat raqamli kod (dastur) shaklida mavjud bo'ladi. Blokcheyn platformasida joylashtiriladi.

Ijro mexanizmi jihatidan:

*An'anaviy shartnoma: Tomonlarning ixtiyori, harakatlari yoki uchinchi shaxslarning harakatlari orqali ijro etiladi.

*Smart-kontrakt: Kodda belgilangan shartlar bajarilganda avtomatik ravishda, inson aralashuvisiz ijro etiladi.

Shaffoflik jihatidan:

*An'anaviy shartnoma: Odatda, faqat shartnoma tomonlari uchun shaffof bo'ladi.

*Smart-kontrakt: Blokcheynda qayd etilganligi sababli, ko'pincha barcha ishtirokchilar uchun shaffofdir (kontrakt kodi va tranzaksiyalar).

O'zgarmaslik jihatidan:

*An'anaviy shartnoma: Tomonlarning kelishuvi bilan o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin.

*Smart-kontrakt: Blokcheynga yozilgandan so'ng o'zgartirish juda qiyin yoki imkonsiz bo'lishi mumkin.

Ishonchlilik jihatidan:

¹ Yakubov Axtam Nusratilloevich «Fuqarolik huquqiy munosabatlarda “Aqli(smart) shartnomalar” va uni samarali tatbiq qilish masalalari. Huquqiy tadqiqotlar jurnali. Jild 2-son. ISSN 2181-9130 Doi Journal 10.26739/2181-9130.

² <https://cyberleninka.ru/article/n/smart-shartnomalar-aqli-shartnomalar-va-ularning-qo-llanishi/viewer>

* An'anaviy shartnoma: Tomonlarning vijdoniga, reputatsiyasiga va huquqiy tizimga ishonishga asoslanadi.

* Smart-kontrakt: Kodning aniqligi va blokcheyn texnologiyasining xavfsizligiga asoslanadi.

Nizolarni hal etish:

* An'anaviy shartnoma: Nizolar sud, arbitraj yoki mediatorlik orqali hal etiladi.

* Smart-kontrakt: Ko'p hollarda nizolarning oldini oladi (avtomatik ijro tufayli), lekin talqin qilishda nizolar yuzaga kelishi mumkin. Bunday nizolar an'anaviy usullar bilan hal qilinadi.

Qo'llanilish sohalari jihatidan:

* An'anaviy shartnoma: Barcha sohalarda keng qo'llaniladi.

* Smart-kontrakt: Ko'proq avtomatlashtirilgan tranzaksiyalar, raqamli aktivlar, ta'minot zanjirlari va shunga o'xshash sohalarda qo'llaniladi.

Xulosa. Smart-kontraktlar va an'anaviy shartnomalar har biri o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklariga ega. An'anaviy shartnomalar moslashuvchanligi va nozik vaziyatlarni hisobga olish qobiliyati bilan ajralib tursa, smart-kontraktlar avtomatlashtirish, shaffoflik va ishonchlilikni ta'minlaydi. Smart-kontraktlarni tuzish, ijro etish va buzishning huquqiy oqibatlari ularning texnologik mohiyatidan kelib chiqadi va an'anaviy huquqiy tushunchalarga yangi talablarni qo'yadi. Kelajakda smart-kontraktlar shartnoma huquqining muhim qismiga aylanishi kutilmoqda va ularning puxta huquqiy tartibga solinishi bu jarayonni yanada tezlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
2. Yakubov Axtam Nusratilloevich «Fuqarolik huquqiy munosabatlarda "Aqlli(smart) shartnomalar" va uni samarali tatbiq qilish masalalari. Huquqiy tadqiqotlar jurnali. Jild 2-son. ISSN 2181-9130 Doi Journal 10.26739/2181-9130.
3. Greenspan G. Smart contracts and the dao implosion //website, [https://www. multichain. com/blog/2016/06/smart-contracts-the-dao-implosion](https://www.multichain.com/blog/2016/06/smart-contracts-the-dao-implosion). –2016.
4. Szabo N. The idea of smart contracts // Nick Szabo's Papers and Tutorials – 1997.
5. S. Nakamoto, Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system. (2008)
6. www.lex.uz
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/smart-shartnomalar-aqlli-shartnomalar-va-ularning-qo'llanishi/viewer>